

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ КОДЕКСИНИНГ УМУМИЙ ВА МАХСУС ҚИСМЛАРИ ЎРТАСИДАГИ НИСБАТ ҲАҚИДА

М.М.Шукурова

Одил судлов академияси тингловчиси
юримдик фанлар бўйича фалсафа PhD доктори.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17482853>

Аннотация. Умумий ва Махсус қисмлар жиноят қонунининг жуфт таркибий компонентларидир. Умумий ва Махсус қисмларнинг ўзаро муносабатини мақолада фалсафий, ижтимоий-ҳуқуқий ва юридик-техник маъноларда тадқиқ этилаётган нисбат сифатида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Фалсафий маънода бу қисмлар "умумийлик ва хусусийлик" нисбати диалектикаси бўйича бир-бири билан узвий боғлиқдир.

Ижтимоий-ҳуқуқий нуқтаи назардан РФ ЖК Умумий ва Махсус қисмларининг ягоналиги шунда намоён бўладики, иккала қисм ҳам ягона вазифаларга хизмат қилади; иккала қисмнинг меъерий кўрсатмалари бир хил тамойилларга асосланади; муайян жиноятлар ва улар учун жазоларнинг хусусиятлари иккала қисмда ҳам назарда тутилган. Юридик-техник жиҳатдан Жиноят кодекси Умумий ва Махсус қисмларининг ягоналиги унинг тизимли тузилишидан иборат. Ишда замонавий Россия жиноят қонунининг иккита жуфт таркибий компонентларининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари кўрсатиб ўтилган. РФ ЖК Умумий ва Махсус қисмларининг ўзаро нисбати муаммосини янада чуқурроқ ўрганиш истиқболлари Россия жиноят қонунини тузиш концепциясини ишлаб чиқиш ва тасдиқлашда кўринади.

Калит сўзлар: қонунчилик техникаси, жиноят ҳуқуқи, жиноят қонуни, жиноят қонунчилиги тизими, Жиноят кодексининг Умумий қисми, Жиноят кодексининг Махсус қисми.

О СООТНОШЕНИИ ОБЩЕЙ И ОСОБЕННОЙ ЧАСТЕЙ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация. Общая и Особенная части — парные структурные компоненты уголовного закона. Взаимодействие Общей и Особенной частей логичнее рассматривать как соотношение, которое в статье исследуется в философском, социально-правовом и юридико-техническом смыслах. В философском смысле эти части органически связаны друг с другом по диалектике соотношения «общего и особенного». С социально-правовой точки зрения единство Общей и Особенной частей УК РФ проявляется в том, что обе части служат единым задачам; нормативные предписания обеих частей основываются на одних и тех же принципах; свойства конкретных преступлений и наказаний за них предусмотрены в обеих частях. С юридико-технической стороны единство Общей и Особенной частей Уголовного кодекса состоит в его системном строении. В работе обозначены как сходные, так и отличительные черты двух парных компонентов современного российского уголовного закона. Перспективы дальнейшего исследования проблематики соотношения Общей и Особенной частей УК РФ видятся в разработке и утверждении концепции построения российского уголовного закона.

Ключевые слова: законодательная техника, уголовное право, уголовный закон, система уголовного законодательства, Общая часть Уголовного кодекса, Особенная часть Уголовного кодекса.

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE GENERAL AND SPECIAL PARTS OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract. The General and Special Parts are paired structural components of the criminal law. It is more logical to consider the interaction of the General and Special parts in the context of such a scientific and philosophical category as correlation. This article examines the relationship between the General and Special parts of the criminal law in the philosophical, socio-legal and legal-technical senses. In a philosophical sense, the General and the Special, these parts are organically connected with each other according to the dialectic of the relationship between the "general and the particular". From a socio-legal point of view, the unity of the General and Special parts of the Criminal Code of the Russian Federation is manifested in the fact that both parts serve common tasks; the normative prescriptions of both parts are based on the same principles; properties of specific crimes and punishments for them are provided in both parts. From the legal and technical side, the unity of the General and Special parts of the criminal code lies in its systemic structure. The work identifies both similar and distinctive features between the two paired components of modern Russian criminal law. Prospects for further research into the relationship between the General and Special parts of the Criminal Code of the Russian Federation are seen in the development and approval of the Concept for the construction of Russian criminal law.

Keywords: legislative technique, criminal law, system of criminal legislation, General part of the criminal code, Special part of the criminal code.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси икки асосий қисмга — **умумий назарий қоидаларни қамраб олган Умумий қисм** ва **муайян жиноятларни тавсифлайдиган Махсус қисм**га ажратиш назарда тутилган ҳолда тузилган.

Жиноят қонунининг бундай тузилишини қўллаш нафақат қонунчилик техникасининг ютуғи бўлди, балки фан ва амалиёт олдига қисмларнинг ўзаро таъсирини аниқлаш билан боғлиқ янги вазифаларни ҳам қўйди. Хусусан, ўз вақтида П. И. Люблинский шундай таъкидлаган эди: "Кодекснинг умумий ва махсус қисмини ажратиш замонавий тизимлаштириш усулининг энг муҳим техник воситасидир"¹. Бугунги кунга қадар Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг Умумий ва Махсус қисмлари ўртасидаги нисбат юридик техниканинг кам ўрганилган ва тўлиқ ҳал этилмаган масалаларидан бири бўлиб қолмоқда. Ушбу масала махсус адабиётларда кўпинча жиноят ҳукуки ва қонунчилиги қисмларининг ўзаро боғлиқлиги ва бирлиги сифатида тавсифланади, "улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, яхлит бир бутуннинг узвий бирлигини ташкил этади"². "ва фақат бирликда жиноят ҳукуқини жиноий-ҳукуқий

¹ Люблинский П. И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса. М., 2004. С. 46

² Уголовное право России. Особенная часть : учебник / под ред. Ф. Р. Сундуrowa, М. В. Талан, И. А. Тарханова. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2021. С. 10.

нормаларнинг ягона мукамал тизими сифатида ифодалайди"³. Умумий ва Махсус қисмлар Ўзбекистон жиноят қонунини ташкил этиб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг норматив-ҳуқуқий қоидаларининг иккита ўзаро боғлиқ кичик тизими сифатида намоён бўлади.

Бунда уларнинг ўзаро таъсирини нисбат каби илмий-фалсафий категория доирасида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқроқдир. "Нисбат" тушунчаси математика, физика, гуманитар фанлар ва бошқа турли соҳаларда қўлланилади. Нисбатда бўлиш - бир ҳодиса (воқеа, жараён)нинг бошқасига нисбатан маълум бир муносабатда бўлишини англатади.

Бизнинг фикримизда нисбат нафақат ягона қонуннинг икки қисми ўртасидаги чуқур алоқаларнинг мавжудлиги, ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш ва таркиблаштириш турларидан бири сифатида кодификациялаш натижаси, балки меъёрий материални бирлаштириш ва жойлаштириш бўйича билим олишнинг усуллари билан бирдир.

Яна бир мулоҳаза: фақат бир хил турдаги нарса ва ҳодисаларнигина ўзаро боғлаш мумкин. Агар икки нарса ёки ғоянинг табиатида ҳеч қандай умумийлик бўлмаса, улар ўртасидаги нисбат ўз-ўзидан маъносиз бўлиб қолади. Нисбатнинг мақсади - ўрганилаётган объектда билиш субъекти учун муҳим бўлган янги хусусиятларни аниқлашдир. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг Умумий ва Махсус қисмлари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, яхлит бир бутунликни ташкил этади. Кўрсатилган қисмларнинг узвий бирлиги шунчалик мустаҳкамки, уларнинг ҳеч бири бошқасисиз алоҳида мавжуд бўла олмайди. Умумий қисмсиз жиноят қонуни асоссиз, заминсиз, Махсус қисмсиз эса - предметсиз, мазмунсиз бўлади. Умумий қисм Махсус қисмнинг кўрсатмаларини амалга ошириш учун зарур бўлган асосий қоидаларни ўз ичига олади.

Жиноят қонунининг Умумий қисмида иложи борича барқарор бўлиши лозим бўлган фундаментал ғоялар акс эттирилган.

Муайян маънода, ҳуқуқшунос олимлар бу қисмни "жиноят ҳуқуқи конституцияси"⁴ ёки "тизимни сақловчи функция"ни⁵ бажарувчи қисм деб атаган. Бу унинг функционал роли билан изоҳланади. Унда асосий таянч тушунчалар мустаҳкамланади. Умумий қисм бутун жиноят қонунининг ўзига хос "мазмуний пойдеворини" акс эттиради. Жиноят қонунининг Махсус қисми эса бошқа вазифани бажаради.

У махсус кўрсатмалар тўпламини намоиш этади ва Умумий қисмдан фарқли ўлароқ, жиноят қонунида жиноят таркиби белгиларини, муайян турдаги жиноятлар учун жазо турлари ва миқдорларини, шунингдек, жиноий жавобгарликнинг ўзига хос хусусиятларига оид бошқа махсус кўрсатмаларни акс эттириши лозим. Айнан шу нарса унинг моддаларида тасвирланади ва ўз қоидаларига кўра гуруҳланади. Умумий ва Махсус қисмларнинг кўрсатиб ўтилган ўзаро боғлиқлиги ва бирлиги фалсафий, ижтимоий-

³ Курс российского уголовного права. Особенная часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. М., 2002. С. 4.

⁴ Коган В. М. Социальные механизмы уголовно-правового воздействия. М., 1983. С. 73.

⁵ Асланян Р. Г. Особенная часть российского уголовного права: проблемы теоретического строения и системные параметры : монография / под ред. В. П. Коняхина. М., 2023. С. 352.

хукукий ва юридик-техник шаклларда намоён бўлади. Фалсафий маънода Умумий ва Махсус қисмлар "умумийлик ва хусусийлик" нисбати диалектикаси бўйича бир-бири билан узвий боғлиқдир⁶. Фалсафа ҳар бир объект ва ҳодисани умумийлик ва хусусийлик бирлиги сифатида кўради. Умумий деб, объектив воқеликдаги барча объект ва ҳодисаларга хос бўлган нарсага айтилади.

Хусусий эса уларни бошқалардан, таққосланаётганлардан ажратиб турадиган нарсадир. Шундай қилиб, умумийлик ва хусусийлик нисбати диалектикаси - бу ўрганилаётган объектлар ва ҳодисаларнинг ўхшашлик ва фарқларини аниқлашдир.

Таққосланаётган объект ва ҳодисаларнинг ўхшашлигини кўрсатадиган жиҳат умумийдир. Ўзига хослик эса нисбий объект ва ҳодисаларнинг фарқини ифодалайди.

Ижтимоий-хукукий нуктаи назардан Россия Федерацияси Жиноят кодексининг Умумий ва Махсус қисмларининг бирлиги куйидагича намоён бўлади: биринчидан, иккала қисм ҳам Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 2-моддасида кўзда тутилган бир хил вазифаларни бажаришга қаратилган бўлиб, бунга фақат уларни биргаликда қўллаш орқали эришилади. Шу билан бирга, Махсус қисм тегишли вазифаларни аниқлаштиради, аниқ турдаги жиноятларнинг тўлиқ рўйхатини тавсифлаб, уларни содир этганлик учун муайян жазо чораларини белгилайди. "Жиноят ҳуқуқининг Махсус қисмида муайян тарихий даврда жиноят сиёсатининг вазифалари ва йўналишлари энг кўп даражада акс эттирилган" деган хулоса асосли кўринади.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси қисмларининг бирлиги уларнинг меъёрий кўрсатмалари "бутун жиноят ҳуқуқининг ажралмас қисми бўлган" бир хил тамойилларга асосланганлигида намоён бўлади.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг икки қисмининг бирлиги шундаки, муайян жиноятлар ва улар учун жазоларнинг хусусиятлари ҳам Махсус, ҳам Умумий қисмда назарда тутилган.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг биринчи қисмига барча жиноятлар ва жазолар учун умумий бўлган белгилар киритилган. Жиноят қонуни Умумий ва Махсус қисмларининг ўзаро нисбати жиноят тушунчаси, тугалланмаган жиноят учун жавобгарлик тушунчаси ва чегаралари, жиноят иштирокчилари тушунчаси, жазо турлари ва миқдорлари каби соҳавий масалаларни мувофиқлаштириш орқали таъминланади.

Умумий қисм қоидалари мазмунининг Махсус қисм қоидалари мазмуни билан мувофиқлик даражаси қонун чиқарувчи жиноят ҳуқуқи нормаларини жиноят қонуни моддаларига қанчалик муваффақиятли "жойлаштирганини" кўрсатади. Жиноят қонунининг Умумий қисми моддаларига жинойий жавобгарлик тамойиллари, асослари, жиноят таркиби элементлари ҳақидаги умумий қоидалар, жазо, унинг турлари ва жиноят-хукукий хусусиятдаги бошқа чоралар тўғрисидаги умумий қоидаларни киритиш тўғри ҳисобланади. Жиноят қонуни шундай тузилиши керакки, унда ҳуқуқ нормаларининг таркибий қисмлари қонун моддаларида ўз ўрнини топиши лозим. Қонуннинг Умумий ва

⁶ См.: Кузнецова Н. Ф. Основные черты Особенной части УК РФ // Вестник Московского университета. Серия 11 : Право. 1996. № 5. С. 21.

Махсус қисмларини ажратиб кўрсатиш айнан такрорлар ва ортиқча йиғилишлардан қочишнинг усулларида биридир.

Д.А.Керимов таъкидлаганидек, “кодекснинг икки асосий қисмга бўлиниши унинг таркибий тузилишининг мақсадга мувофиқлигидан келиб чиқади⁷. Бундай бўлиниш ҳар бир ҳуқуқий институт ёки моддани баён қилишда умумий қоидаларни такрорлашдан қочиш мақсадини кўзлайди”⁸.

Худди шундай, Л.В.Иногамова-Хегай ҳам қонуннинг икки қисмга бўлинмаслиги “бир хил қоидаларнинг тўпланиб қолиши ва такрорланишига олиб келишини” мутлақо асосли равишда таъкидлайди⁹. В.П.Коняхин тўғри қайд этганидек, “ҳуқуқ тармоғида Умумий қисмнинг мавжудлиги унинг етуқлигининг биринчи расмий белгисидир”¹⁰.

Жиноят қонунида икки қисмнинг мавжудлиги қонунчилик техникаси юқори даражасининг расмий кўрсаткичидир. Умумий ва Махсус қисмларнинг ижтимоий-ҳуқуқий ўзаро таъсирини тушуниш учун қуйидаги ҳолатга ҳам эътибор қаратиш муҳимдир. Жиноят-ҳуқуқий нормаларнинг тўлиқ кодификацияси Ўзбекистонда жиноят қонунчилиги фақат Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексидан иборат эканлигини назарда тутди (ЎзРес ЖК 1-моддаси). Шундай қилиб, Жиноят кодекси “жиноят ҳуқуқи билан тартибга солинадиган муносабатларнинг бутун соҳасини қамраб олади”¹¹. Қонун чиқарувчи олдида материални шундай тақдим этиш вазифаси турибдики, кодексида жиноят ҳуқуқининг барча нормалари ўз аксини топсин. Айнан жиноят ҳуқуқи предмети ва усулининг ўзига хослиги Ўзбекистон Республикаси ЖК Умумий ва Махсус қисмларининг мазмунини белгилайди.

Қонунни яратишда жиноят ҳуқуқи нормаларини шунчаки санаб ўтиш кифоя эмас, уларни шундай жойлаштириш керакки, қонун ҳажм жиҳатидан мақбул ва мазмун жиҳатидан тушунарли бўлсин. Қонунни тузиш жараёнида жиноят-ҳуқуқий норма гўё “қисмларга ажратилади” ва ўз қоидалари асосида тузиладиган ҳамда гуруҳланадиган моддалар матнида акс этади.

Шу маънода, жиноят ҳуқуқининг Умумий қисми жиноят қонунининг Умумий қисми билан “шакл ва мазмун” нисбатида туради, **деган фикрни** асосли деб бўлмайди¹².

Бундай нисбат ҳақида фақат жиноят ҳуқуқи ва умуман жиноят қонунини таққослаганда гапириш мумкин, чунки ҳуқуқ нормалари қонуннинг қисмлари ёки бўлимлари сонидан қатъи назар ягона ҳисобланади.

Ягона жиноят қонуни таркибида Умумий ва Махсус қисмларни ажратиш ғояси жиноят қонунини тузиш амалиётини такомиллаштириш йўлидаги муҳим қадамдир. Бу ғоя ҳам қонунчилик техникаси, ҳам ҳуқуқни қўллаш қулайлиги нуктаи назаридан афзалликларга эга.

⁷Керимов Д. А. Законодательная техника : научно-методическое и учебное пособие. М., 1998. С. 92

⁸ Керимов Д. А. Законодательная техника : научно-методическое и учебное пособие. М., 1998. С. 92

⁹ Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть : учебник / под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай. М., 2013. С. 4.

¹⁰ Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части уголовного права : дис. ... д-ра юрид. наук. Краснодар, 2002. С. 4.

¹¹ Пудовочкин Ю. Е. Учение об уголовном законе : лекции. М., 2014. С. 56.

¹² Илджев А. А. Отражение положений Общей части УК РФ о преступлении в его Особенной части: проблемы теории и законодательного регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук. Ростов н/Д, 2023. С. 85.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда қуйидаги хулосаларни чиқарамиз.

Биринчидан, Умумий ва Махсус қисмлар ягона қонуннинг таркибий тузилмалари сифатида бир вақтнинг ўзида пайдо бўлади. Улар жинойт қонуни умумий тизимининг мустақил, ўзаро боғлиқ кичик тизимларини ташкил этади.

Иккинчидан, бир қисмни иккинчисидан техник жиҳатдан ажратишнинг ўзи етарли эмас, уларни маъно, мазмун ва шакл жиҳатидан шундай мувофиқлаштириш лозимки, улар ўз яхлитлигида жинойт ҳукуқининг барча нормаларини акс эттирсин. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси ЖК Махсус қисмининг бирорта моддасида ҳам жинойтнинг тўлиқ тавсифи келтирилмаган. Жинойт кодексининг иккинчи қисмида фақат у ёки бу турдаги жинойтларнинг ўзига хос хусусиятларини ифодаловчи белгилар қайд этилади.

Жинойт қилмишларнинг жазога сазоворлиги масаласи ҳам қонун чиқарувчи томонидан худди шундай ҳал этилади. Жазоларнинг аниқ турлари ва миқдорлари Ўзбекистон республикаси Жинойт кодекси Махсус қисми моддаларининг санкцияларида белгиланган. Жазоларнинг умумий турлари ва миқдорлари, шунингдек уларни тайинлаш тартиби эса Умумий қисмда ўз аксини топган. Юридик-техник жиҳатдан Жинойт кодексининг Умумий ва Махсус қисмлари бирлиги унинг тизимли тузилишида намоён бўлади. Ҳар қандай тизим каби, жинойт қонуни ҳам ўзаро боғлиқ таркибий қисмларнинг тартибли мажмуасидир. Жинойт кодекси бутун ҳолда бир тизим бўлиб, унинг икки таркибий қисми унинг яхлитлигини таъминлайди. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг ҳам Умумий, ҳам Махсус қисмларида асосий тузилмавий бирликлар сифатида бўлимлар, боблар ва моддалар мавжуд. Шу сабабли, амалдаги ЖКнинг Умумий ва Махсус қисмлари уч поғонали тузилишга эга. Техник жиҳатдан ушбу икки қисмнинг бирлиги моддалар, боблар ва бўлимларнинг узлуксиз рақамланишида ҳам ўз аксини топади.

Хусусан, Ўзбекистон республикаси ЖК Махсус қисми 97-модда, I-бўлим, 1-бобдан бошланади. Узлуксиз рақамлаш тизими ҳақида асосли равишда **Р. Кабрияк: «Китобга ҳам, бобга ҳам боғлиқ бўлмаган, ягона рақам билан белгиланган керакли моддага ҳавола қилишни сезиларли даражада осонлаштириш орқали, узлуксиз (кетма-кет) рақамлаш кодекснинг яхлитлиги ва тўлиқлигига интилишни акс эттиради»¹³.**

Жинойт қонунчилигининг Умумий қисмини ўзгартириш, одатда, ЖК Махсус қисми моддаларининг мазмунини ўзгартиришга олиб келади. ЖК Умумий қисмидан 32-модданинг чиқариб ташланиши, ЖК Махсус қисмидаги барча моддалардан такрорийлик белгиси мавжуд бўлганда жинойт содир этиш ҳолатларини олиб ташлашга сабаб бўлди.

Шу тарзда, қонун чиқарувчи Махсус қисм моддалари диспозицияларини Умумий қисм қоидалари мазмуни билан мувофиқлаштириши зарур эди. Худди шундай ўзгаришлар моддалар санкциялари билан ҳам содир бўлади. Яна бир бор таъкидлаймиз: бу икки қисмнинг ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро таъсири ҳақида гапирганда, уларнинг нисбий мустақиллигини эътибордан четда қолдирмаслик лозим. Жинойт қонунининг ичида унинг қисмлари ўртасида иэрархия мавжуд эмас. Улар мазмун жиҳатидан фарқланади, ўзаро боғлиқликда ва яхлитликда амал қилади, бир-бирига зид бўлмаслиги ва бир-бирини тўлдириши керак. Жинойт ҳукуқи фанида тўғри таъкидланганидек, “жинойт қонунининг

¹³ См.: Кабрияк Р. Кодификации. М., 2007. С. 384

хар иккала қисми, гарчи норматив кўрсатмаларнинг хусусияти ва мазмунига кўра сезиларли даражада фарқ қилса-да, ўзаро узвий бирликни ташкил этади”¹⁴. Улар биргаликда тартибга солинган тўпламни ташкил этиб, ҳар бири ўз вазифа ва функцияларига, ички тузилишига эга. Умумий ва Махсус қисмларнинг ўзаро таъсири қонун чиқарувчи томонидан танланган воситалар орқали, кейинчалик эса жиноят қонунини шарҳлаш ва қўллаш орқали амалга оширилади.

В.М. Коган ёзганидек, “Умумий қисм қоидалари чекловлар ёки талаблар сифатида намоён бўлади, эндиликда уларни бир вақтлар вужудга келтирган Махсус қисм қоидалари уларга мос келиши керак”¹⁵.

Айнан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси (ЖК)нинг Махсус қисми «қисқа муддатли, долзарб эҳтиёжларни» тартибга солиш учун кўпроқ масъулдир. У қонунга динамизм (мослашувчанлик) бағишлайди, шу билан бирга Умумий қисм унинг барқарорлигини таъминлашга кўпроқ хизмат қилади. У қонунга динамизм бағишлайди, Умумий қисм эса кўпроқ унинг барқарорлигини таъминлайди. Дарҳақиқат, Махсус қисм қоидалари Умумий қисм қоидаларига нисбатан ўзгарувчанроқдир. Бироқ, бу Махсус қисм маълум барқарорликни, Умумий қисм эса оқилона динамизмни таъминламаслиги керак, деган маънони англатмайди. Умумий қисмга нисбатан Махсус қисм аниқроқ, ўзига хос ва яна бир қатор жиҳатлари билан фарқланади. Улардан бири Махсус қисмнинг предметиدير. Унга қоидалар (тақиқлар, ижобий мажбуриятлар, кўрсатмалар ва бошқалар) киритилган бўлиб, уларда айнан қайси ижтимоий хавфли қилмишлар жиноят деб топилиши ва уларни содир этганлик учун қандай жазолар белгиланиши кўрсатилади. Шу тариқа, бу ерда бир турдаги жиноятни бошқасидан фарқлаш, шунингдек, у ёки бу ижтимоий соҳадаги жиноий ва жиноий бўлмаган хатти-ҳаракатларни ажратиш вазифалари ҳал этилади. Айнан жиноят қонунининг Махсус қисмида қонун чиқарувчи жиноят ҳуқуқи предметиға киритган ижтимоий муносабатлар доираси акс этирилган. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг Умумий ва Махсус қисмлари турли асосларга кўра тузилади. Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг икки қисми турли хил тузилиш асосларига, шунингдек, моддалар, боблар ва бўлимларнинг бир хил бўлмаган тузилишига эга. Ўзбекистон Республикаси ЖК Махсус қисмидаги моддалар ҳам, Умумий қисмидаги моддалар ҳам маълум бир тизимга асосланган ҳолда жойлаштирилган.

Масалан, Ўзбекистон Республикаси ЖК Махсус қисмида моддалар бирлаштирилади, боблар ва бўлимлар жиноят объектига ва унинг нисбий ижтимоий аҳамиятига қараб жойлаштирилади.

Бунда Махсус қисм тузилишининг асосига бошқа мезонлар ҳам қўйилиши мумкин¹⁶. Қонун қисмларининг мувофиқлигига уларда кўрсатилган жиноят-ҳуқуқий муҳофаза объектлари ва жиноятларнинг ягоналиги орқали эришиш лозим. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 14-моддаси 2-қисмида Махсус қисм бўлимлари номларида келтирилган муҳофаза объектларини санаб ўтиш мантиқан тўғрироқ бўларди. Жиноят қонуни Умумий қисми моддалари санкцияларга эга эмас,

¹⁴ Пудовочкин Ю. Е. Указ. соч. С. 62.

¹⁵ Коган В. М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия. М., 1983. С. 73

¹⁶ Шаргородский М. Д. Уголовный закон. М., 1948. С. 63—65.

Махсус қисм моддалари эса, одатда, диспозиция ва санкциядан ташкил топади. Умумий қисм тизими жиноят-ҳуқуқий муҳофаза объектидан эмас, балки жиноят ҳуқуқининг асосий институтлари: жиноят, жазо ва бошқаларни ҳисобга олган ҳолда тузилади.

Умумий ва Махсус қисмлар норматив кўрсатмаларнинг амал қилиш хусусиятига кўра ҳам фарқланади. Умумий қоидага кўра, Махсус қисм моддалари Умумий қисм моддаларига қатъий мувофиқ ҳолда мустақил қўлланилади. Умумий қисм қоидалари эса, аксинча, кўп ҳолларда мустақил амал қилиш хусусиятига эга эмас¹⁷. Махсус қисм моддаларида қонун чиқарувчи ижрочи томонидан содир этилган тугалланган жиноятни тавсифлайди. Шу билан бирга, тугалланмаган жиноят ҳам, жиноятда иштирокчилик ҳам жинойий жавобгарликка сабаб бўлади. Айрим ҳолларда Махсус қисмнинг норматив кўрсатмалари Умумий қисмнинг норматив қоидалари билан биргаликда қўлланилади. Умумий қисм бевосита қўлланилиши мумкин бўлган қоидаларни ўз ичига олади. Кўрсатилган нормаларда қилмишда жиноят таркиби мавжуд бўлмаган ҳолатлар баён этилган. Яна бир фарқ - тарихий фарқ ҳам таъкидланади. Бунда дастлаб Махсус қисм қоидалари, кейинчалик эса Умумий қисм қоидалари пайдо бўлганлиги қайд этилади¹⁸.

Дарҳақиқат, жиноят қонунчилиги алоҳида ҳолатлардан умумлаштиришга қараб ривожланади. Бироқ ижтимоий-ҳуқуқий воқеликда Умумий ёки Махсус қисм нормалари алоҳида мавжуд эмас, балки жиноят ҳуқуқининг ягона нормалари мавжуд. Умумий ва Махсус қисмлар Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг қонунчилик техникаси ёрдамида ажратилган жуфт таркибий қисмларидир, шу сабабли қисмларнинг ҳеч бири бошқасидан олдин ёки кейин вужудга келиши мумкин эмас.

Юқорида айтилганлардан бир кодекснинг икки қисми ўртасидаги ўзаро муносабатлар жуда мураккаб характерга эга эканлиги кўриниб турибди. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг Умумий ва Махсус қисмлари нисбати муаммосини янада чуқурроқ ўрганиш истиқболлари Ўзбекистон жиноят қонуни тузилиши концепциясини ишлаб чиқиш ва тасдиқлашда намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Андрианов В. К., Пудовочкин Ю. Е. Закономерности уголовного права. — М., 2019.
2. Асланян Р. Г. Особенная часть российского уголовного права: проблемы теоретического строения и системные параметры. — М., 2023.
3. Иеринг Р. Юридическая техника. — СПб., 1905.
4. Илиджев А. А. Отражение положений Общей части УК РФ о преступлении в его Особенной части: проблемы теории и законодательного регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук. — Ростов н/Д, 2023.
5. Кабрияк Р. Кодификации. — М., 2007.
6. Керимов Д. А. Законодательная техника. — М., 1998.
7. Коган В. М. Социальные механизмы уголовно-правового воздействия. — М., 1983.
8. Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части уголовного

¹⁷ Люблинский П. И. Указ. соч. С. 46.

¹⁸ Илиджев А. А. Отражение положений Общей части УК РФ о преступлении в его Особенной части: проблемы теории и законодательного регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук. — Ростов н/Д, 2023.

10. права : дис. ... д-ра юрид. наук. — Краснодар, 2002.
11. Кузнецова Н. Ф. Основные черты Особенной части УК РФ// Вестник Московского университета. — Серия 11 : Право. — 1996. — № 5. — С. 14—1.
12. Курс российского уголовного права. Особенная часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. — М., 2002.
13. Люблинский П. И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М., 2004.
14. Пудовочкин Ю. Е. Учение об уголовном законе : лекции. — М., 2014.
15. Российское уголовное право : в 2 т. / под ред. А. И. Рарога. — М., 2004. —
16. Т. 2 : Особенная часть.
17. Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова, Г. П. Новоселов. — М., 1997.
18. Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. — 4-е изд., изм. и доп. — М., 2008.
19. Уголовное право. Особенная часть / под ред. А. И. Чучаева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 2018.
20. Уголовное право России : в 2 т. / под ред. А. Н. Игнатова и Ю. А. Красикова. — М., 1998. — Т. 2 : Особенная часть.
21. Уголовное право России. Особенная часть / под ред. Ф. Р. Сундурова, М. В. Талан, И. А. Тарханова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2021.
22. Уголовное право России. Часть Общая и Особенная / под ред. А. В. Бриллиантова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 2021.
23. Уголовное право России. Часть Особенная / отв. ред. Л. Л. Кругликов. —
24. 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2004.
25. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай. — М., 2013.
26. Шаргородский М. Д. Уголовный закон. — М., 1948.
27. Энциклопедия уголовного права. — 2-е изд. — СПб., 2008. — Т. 1 : Понятие уголовного права.